

Апстракт: Тема чланка је улога волонтера и волонтерских организација у сузбијању поврата у кривичноправном смислу, али и криминалитета уопштено. Аутор уочава да би цивилни сектор могао пружити значајан допринос на овом пољу. Но, истовремено указује како на предности, тако и на мане ангажовања волонтера у пружању разноврсних видова подршке осуђеним лицима, имајући у виду да су у питању лица која не располажу знањима и вештинама формално образованих кадрова. У Србији нема волонтерских организација које се преваходно баве проблематиком повратка осуђиваних лица у нормалне друштвене токове, па аутор илуструје механизме и начине рада таквих организација кроз пример британске добротворне установе *NACRO*. Наиме, *NACRO* помаже бившим преступницима, али истовремено обавља и низ активности усмерених првенствено према младима у циљу спречавања будућег криминалног понашања.

Кључне речи: волонтеризам, добротворне организације, поврат, криминалитет, криминална политика

1. Уводна разматрања

Савремена научна мисао у области криминалне политике, криминологије и пенологије све гласније упозорава да би се потпуна ресоцијализација учинилаца кривичних дела по извршењу кривичних санкција могла остварити тек уз примену комплексних и научно заснованих превентивних мера, међу које неспорно спадају и мере помоћи и подршке по извршењу кривичних санкција. Штавише, и без дубље анализе свако од нас зна понешто о томе да осуђивана лица тешко налазе своје место у друштву, да се суочавају са егзистенцијалним проблемима, да подносе терет своје стигматизованости, те да све то може да припомогне да поново скрену са правог пута. Но, нису само лаици површно упознати са карактером проблема осуђиваних лица, већ је и интензивније интересовање науке за ову проблематику релативно новијег датума. Отуда не зачуђује то што се цивилни сектор, ни у оним државама у којима су његове активности традиционално садржајне и разгранате, није претерано бавио

* Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију, e-mail: bucak80@gmail.com

проблематиком обезбеђивања подршке за осуђивана лица. Прилике се на овом пољу постепено мењају, чему доприноси и то што је Европска комисија управо 2011. годину определила као „европску годину волонтирања” (*European Year of Volunteering*), сматрајући да подстицање волонтирања у различитим областима доприноси јачању европских вредности уопштено, а посебно јачању солидарности и друштвене кохезије.

Но, пре него што се непосредно позабавимо улогом волонтера у сузбијању криминалитета осуђиваних лица, битно је да се подсетимо како се временом мењало схватање самог предмета криминалне политике, као научне и практичне дисциплине, а имајући у виду да од дефинисања предмета политике сузбијања криминалитета директно зависе и бројност и карактер актера који су носиоци функција у датом систему који претендује да број извршених кривичних дела сведе на подношљиве размере. Тако би се, по традиционалном становишту, предмет политике сузбијања криминалитета сводио тек на критичку анализу кривичног законодавства и устројства система државних органа који се супротстављају криминалитету. Са друге стране, сходно савременом становишту, предмет криминалне политике је далеко шири јер обухвата интересовање за све активности усмерене ка спречавању и сузбијању криминалитета, узевши у обзир чак и ангажовање недржавних субјеката (Милутиновић, 1984: 128,129).

Сумирајући тек неке од чинилаца, који по сазнањима савремене науке проузрокују криминалитет (економски, социјални, културолошки...), недвосмислено закључујемо да је традиционално становиште о предмету криминалне политике одавно превазиђено, јер су прошла времена када је политика сузбијања криминалитета као своје једино средство користила репресију надајући се да ће се кажњавањем и застрашујућим деловањем прописаних санкција остварити ефикасна заштита друштва од најопаснијих понашања. Управо обратно, пуко јачање репресије указује да се ради о лоше организованог држави, која занемарује алтернативне механизме социјалне контроле и друге облике правне реакције (Стојановић, 2005: 11).

Тако, криминалну политику све више окупирала управо проблеми превенције у најширем смислу те речи, путем које би требало отклонити дејство свих оних чинилаца који продукују асоцијална понашања, и то применом конкретних економских, социјалних, едукативних и других нужних мера (Милутиновић, 1979: 34,35). При томе, превенција се заснива на уважавању сазнања наука као што су социологија, криминологија, психологија и друге научне дисциплине које настоје да спознају узроке

који воде девијантним и криминалним понашањима. Истовремено је нужно рећи да се подразумева то да ни репресивни моменат никада не може изгубити на значају у потпуности, јер се путем кривичноправних мера ипак штите најдрагоценије вредности једног друштвеног поретка. Истицање улоге превентивних мера само имплицира да је неодржива подела криминалне политике на кривичноправну политику као њен репресивни део и друштвену превенцију као њен превентивни део (Радуловић, 1999: 39), јер се ова два сегмента међусобно надопуњују и преплићу.

Но, и поред декларативног уважавања суштинског значаја отклањања неповољних друштвених околности и индивидуалних тегоба које могу бити криминогене детерминанте, и даље се поставља питање да ли смо као друштво вољни да уложимо реално потребне напоре за искорењивање тих чинилаца, јер то захтева социјалну ангажованост не само државних органа, већ и грађана. Ствар се компликује тиме што поменуто друштвено ангажовање изискује бар делимично разумевање процеса који воде криминалном понашању, што опет пред грађане ставља захтев да буду обавештени, па и образовани у том смислу, али и да можда покажу одређену дозу емпатије према онима који исказују склоност ка криминалном понашању. Много је лакше просто констатовати да су преступници непоправљиви, да је проблем искључиво у њиховом рђавом карактеру, те следствено томе веровати да се друштво чини безбедним самим чином смештања преступника иза решетака, или каквим другим обликом формалног реаговања.

2. Волонтеризам у криминалнополитичкој пракси

Очигледна је потреба за ангажовањем грађана на волонтерској основи,¹ и то не само у вршењу превентивног утицаја на децу и младе који још увек одолевају изазову криминалног понашања, већ и када је у питању сузбијање повратничког криминалитета и остваривање пуне реинтеграције осуђиваних лица у нормалне друштвене токове.

Тако, ако се осврнемо на неке од најзначајнијих међународних аката, Стандардна минимална правила УН за малолетничко правосуђе из 1985.

¹ Волонтеризам подразумева мобилизацију и ангажовање појединаца и група који добровољно пристају да пружају услуге одређеној популацији, уз претходну адекватну селекцију и припрему, док је волонтер особа која, индивидуално или организовано, пружа своје услуге онима којима су неопходне, без материјалне надокнаде која би превазилазила трошкове пружања услуга. И. Видановић, *Речник социјалног рада*, Београд, 2006.

године (Пекиншка правила) налажу мобилизацију добровољаца, добровољних организација, локалних институција и других друштвених ресурса ради рехабилитације малолетника у породичном и локалном окружењу (*Пекиншка правила/ Четврти део/ Правило бр. 25*). Са друге стране, Стандардна минимална правила УН о поступању са затвореницима из 1955. године такође препоручују да осуђени током издржавања казне одржава контакт са лицима и организацијама који ће бити у могућности да му помогну и по отпуштању на слободу (правила бр. 80 и 81).

Занимљиво је уочити и то да је, управо на плану криминалнополитичке праксе, приватна иницијатива та која је у прошлости утицала и на државне институције да се заинтересују за интензивније терцијално превентивно деловање (Радуловић, 1999: 260), па се тако и зачеци постепене помоћи доводе у везу са радом различитих добротворних организација које најпре постају свесне угрожености осуђиваних лица. Нажалост, у нашој земљи се ангажовању волонтера у сфери социјалне заштите не придаје адекватна пажња. Спорадично се организују кампање којима се покрећу грађани да учине нешто за општу добробит, али се то углавном своди на поједине ванредне прилике као што су елементарне непогоде и трагични догађаји у животу појединаца, уместо да се подржава континуирано бављење овим видом ангажовања грађана, који има традицију у нашем друштву. Тако је, примера ради, краљица Марија, супруга краља Александра Карађорђевића, била надалеко позната по хуманитарном раду којим се бавила.² Поменуте констатације подупиремо и чињеницом да, током истраживања за потребе овог чланка, нисмо успели да дођемо до података о постојању макар једне недржавне организације за помоћ отпуштеним осуђеницима у нашој земљи. Истини за вољу, упознати смо са постојањем више организација, како у земљи, тако и у региону, које помажу зависницима од психоактивних супстанци, а међу овим лицима су често и лица отпуштена са издржавања неке институционалне санкције, којима треба обезбедити континуирано лечење.

Интензивније укључивање грађана у активности од општег друштвеног значаја треба да подрже управо званичне државне структуре. У том смислу, и социјални рад, којим координира држава, мора на себе преузети улогу информатора друштва о неопходности садржајније социјалне заштите и далеко веће агилности грађана у том домену. У литератури се наводи како се ради анимирања грађана у сврхе од општег друштвеног интереса могу применити мере као што су: информисање грађана о со-

² Више о томе у: Д. Чоловић, С. Чоловић, *Марија Карађорђевић*, Београд, 2001.

цијалним потребама и проблемима у њиховој ужој заједници; упознавање са постојећим мрежама социјалне заштите и начинима на које они могу да помогну; активности у циљу мењања вредносних судова грађана (на пример, у смислу отворености ка прихватању лечених наркомана, преступника и других људи са друштвене маргине), те организовање семинара и курсева ради едуковања оних грађана који су исказали вољу да се укључе у социјални рад, у оној мери у којој они то могу чинити имајући у виду да нису професионалци (Стакић, Миловановић, 1991: 254).

Са друге стране, ту су и поборници мишљења да нема места добровољној социјалној активности, јер ова област мора остати резервисана само за формално квалификоване државне службенике. Образложење оваквог становишта не крије се само у тежњи за професионалним и ефикасним пружањем социјалне заштите, већ и у бојазни да би претерано ангажовање грађана резултирало повлачењем државе која би се постепено све мање интересовала за социјално угрожене, те коначно и издвајала све мање новца за њихове потребе (Милосављевић, 1996: 52). Без обзира на основаност ових замерки, ипак сматрамо да је добровољно ангажовање добродошло и корисно, најпре зато што се њиме омогућава садржајнија социјална заштита, а потом и зато што волонтеризам доприноси развоју хуманих осећања и солидарности, што нам је у савремено доба неспорно потребно. Такође, неке осведочено корисне форме социјалне активности и могу да се спровode само у облику добровољног организовања. Тако, групе за самопомоћ осуђиваним лицима или пак зависницима почивају на повезивању оних грађана којима је потребно да се међусобно бодре и подржавају. Најпознатија таква група је *Alcoholics Anonymous*, основана у САД тридесетих година двадесетог века.

Говорећи о ангажовању волонтера и различитих добротворних организација у домену постпеналне подршке и сузбијања повратничког криминалитета, ипак не смемо да занемаримо ни ограничења и недостатке у раду ових субјеката. Тако су британске ауторке *Anthea Hucklesby* и *Emma Wincup* објавиле сопствене закључке о раду волонтерских удружења Велике Британије на пољу реинтеграције осуђеника, пошто су претходно пратиле њихове активности у периоду од око четири године. Оне потврђују општеприхваћено мишљење да је добровољан рад неопходан, јер без волонтера просто не би било довољно могућности да се укаже подршка бројној популацији бивших преступника. Исто тако, напомињу да волонтери манифестују велику посвећеност раду и уносе толико редак ентузијазам у ову често суморну проблематику. Међутим, иако се добровољци у раду са преступницима руководе начелом „саветуј, пружи помоћ и буди

пријатељ”, неретко се догађа да ни они сами не знају шта би то конкретно требало да раде. Ауторке истичу да заправо не постоје релевантни докази о сврсисходности ангажовања волонтера, већ да се све своди на паушалне процене. Потом износе низ запажања о препрекама које чине добровољни рад са отпуштеним осуђеницима мање ефикасним, па тако:

– волонтери често имају нереална очекивања и не схватају да напредовање преступника ка исправном животу може бити испуњено низом падова и успона, па ће доживети болно разочарање када, и поред њиховог залагања, преступник, ипак, скрене са правог пута;

– поједини волонтери се не укључују у добротворни рад из хуманих побуда, већ зато што им рад са бившим затвореницима делује занимљиво, или зато да би изградили каријеру у правосуђу, полицији, социјалној служби и слично;

– волонтери тешко усклађују своје приватне обавезе са добротворним радом;

– добровољци немају довољно знања и искуства да се заштите од потенцијално опасних ситуација;

– од волонтера се не може захтевати задовољавање одређених професионалних стандарда у пружању услуга, јер они нису у радном односу и не добијају никакву материјалну надокнаду за свој труд (Hucklesby, Hagley-Dickinson, 2007: 43, 63).

Ангажовање волонтера може попримити различите организационе облике. Тако, када говоримо о волонтерском раду, најчешће мислимо на рад појединаца, који, као што и сам термин „волонтери” казује, раде без икакве новчане надокнаде. Међутим, у свету, а све и више и у нашој земљи, постоје и добротворне организације која ангажују професионалце. Такви професионалци су у одређеној форми радног односа, те су следствено томе у обавези да током ангажмана поштују низ унапред дефинисаних правила рада. Ове организације послују по принципима својственим било ком предузећу, са том разликом што пред себе не стављају као циљ остваривање профита, већ најчешће извесне филантропске циљеве. Тако се све добротворне организације могу поделити у три категорије: организације које се баве директним пружањем услуга индивидуалним корисницима; организације које спроводе кампање у циљу информисања јавног мњења о питањима од општедруштвеног значаја и организације које желе да уједине два претходно описана циља у свом раду (Hucklesby, Worrall, 2007: 174, 193).

Најпознатија међу великим добротворним организацијама, које спроводе бројне и координиране активности ради помоћи бившим осуђеницима,

цима, јесте *National Association for Care and Resettlement of Offenders / NACRO*, основана 1966. године у Великој Британији. Ова организација се првобитно бавила обезбеђивањем нужне помоћи за отпуштене затворенике, да би данас њене активности биле пре свега усмерене на превенцију криминалитета у најширем смислу те речи. Тако *NACRO* настоји да помогне преступницима да заврше школу, да успоставе здраве породичне односе, те да нађу смештај и запослење, али исто тако организује и бројне пројекте како би се, превасходно млади, сиромашни и други непривилеговани појединци отргли негативног утицаја улице и доколичарења. *NACRO* покушава да створи основне предуслове за бољу перспективу припадника маргинализованих група, имајући у виду да непривилегован положај и непросвећеност неретко воде вршењу кривичних дела. Стога се организују различити образовни програми, који би требало да обезбеде одговарајуће квалификације пре свега младима који потичу из средина традиционално познатих по ризичном понашању својих резидената. Организација подстиче волонтере, а међу њима и бивше преступнике и лечене зависнике, да се укључе у превентивне активности, чиме унапређују сопствену локалну заједницу. Ипак, можда и најзначајнији циљ организације јесте да подстакне општу промену свести, сталним указивањем на то да су грађани и сами одговорни за пораст, или пак сузбијање, криминалитета, јер својим свакодневним понашањем утичу на стварање повољног, или неповољног, контекста за испољавање патолошких облика понашања. *NACRO* координира око 200 пројеката широм Енглеске и Велса, има око 60.000 корисника услуга и више од 800 волонтера.

Позитивна страна постојања волонтерских организација огледа се у томе што оне уједињују под својим кровом рад стручњака из различитих области, а уз то могу доћи и до средстава из фондова богатих људи, који желе да улажу у социјално ангажоване пројекте. Исто тако, многи бивши преступници ће се радије обратити оваквим организацијама, но државним. Са друге стране, неке од ових предности, као што смо имали прилике да видимо, могу да буду и скривени недостаци, што само додатно наглашава значај учествовања државе у популарисању волонтеризма и едуковању волонтера који ће потом обављати веома одговорне задатке. Управо у том смислу и Стандардна минимална правила УН за мере алтернативне институционалном третману из 1990. године (Токијска правила) налажу да волонтере треба пажљиво бирати и ангажовати, и то на основу њихове склоности и спремности да раде свој посао, за који их треба правилно обучити уз непрекидно доступну подршку од стране надлежног органа власти (*Правило број 19.1*).

3. Закључна разматрања

У савремено доба се све више уважава сложеност социјалних прилика у којима се налазе осуђивана лица, те је утолико израженија и идеја о томе да овој популацији треба неодложно пружити помоћ у савлађивању економских, психолошких, здравствених и других проблема са којима се сусреће по окончању фазе формалног реаговања на криминално понашање. Истовремено, евидентно је да квалитет и обим социјалних услуга у систему социјалне заштите једне земље, пре свега, зависе од општих прилика које у тој земљи владају. Уколико је државна политика таква да се мерама социјалне политике придаје периферни значај, извесно је да ће и примена мера у циљу подржавања реинтеграције осуђених лица и превенирања неких будућих криминалних понашања имати крајње ограничени карактер. Такође, ни формално прокламовање активне социјалне политике од стране највиших државних инстанци, иза кога не стоји улагање одговарајућих финансијских средстава, не води жељеним резултатима.

Како се модерна криминалнополитичка мисао залаже за политику сузбијања криминалитета, оријентисану превасходно на превентивне мере, то и мере терцијалне превенције добијају суштински значај. Терцијална превенција изискује активно укључивање цивилног сектора у примену најразноврснијих мера којима се одупиремо повратничком криминалитету. Активности светски познатих волонтерских организација, попут *NACRO*, указују на који начин организовање на добровољној бази може да помогне у сузбијању различитих патолошких облика понашања и у спречавању настанка социјалних проблема. Стога сматрамо да би и у Србији требало посветити већу пажњу информисању грађана о овој проблематици, што би несумњиво навело многе да се укључе и дају свој допринос.

Литература

- Видановић, И. (2006), *Речник социјалног рада*, Београд.
Милосављевић, М. (1996), *Социјални рад између традиционалног и модерног*, Београд.
Милутиновић, М. (1979), *Криминологија*, Београд.
Милутиновић, М. (1984), *Криминална политика*, Београд.
Радуловић, Љ. (1999), *Криминална политика*, Београд.
Стакић, Ђ., Миловановић, М. (1991), *Методe социјалног рада*, Београд.

- Стојановић, З. (2005), *Правно-филозофске концепције у Предлогу Кривичног законика Републике Србије и Кривичном законик у Републике Црне Горе*, Казнено законодавство: прогресивна или регресивна решења, Београд.
- Hucklesby, A., Wincup, E. (2007), *Models of resettlement work with prisoners*, у: A. Hucklesby, L. Hagley-Dickinson, *Prisoner resettlement, policy and practice*, Devon.
- Hucklesby A., Worrall, J. (2007), *The voluntary sector and prisoners resettlement*, у: A. Hucklesby, L. Hagley-Dickinson, *Prisoner resettlement, policy and practice*.
- Чоловић, Д., Чоловић, С. (2001), *Марија Карађорђевић*, Београд.

REDUCING RE-OFFENDING AND VOLUNTEERING

By Milica KOVACEVIC

SUMMARY

Theme of the article is the role of volunteers and volunteer organizations in the process of reducing re-offending and preventing crime. The main observation of the article is that commitment of volunteers could have far-reaching effects in combating crime in general. Author points out the advantages and disadvantages of engaging volunteers in supporting the convicted persons, while knowing that the fact that volunteers are not obliged to follow strict rules in their work could cause some problems. In Serbia there are no volunteer organizations that are primarily involved in helping offenders to reintegrate, so the author states the example of well known British voluntary organization: National Association for the Care and Resettlement of Offenders (*NACRO*) as an institution that future serbian volunteer organizations could look up to. *NACRO* helps ex-offenders, while simultaneously taking a series of activities directed primarily towards youth in order to prevent the occurrence of criminal conduct.

Key words: volunteerism, voluntary organization, recidivism, crime, crime policy